POLITIČKI OKVIR I ORGANIZACIJA PARTIJSKIH TIJELA U OBRAČUNU S DALMATINSKIM KLEROM 1944-1945. (3)

Partija je direktnog neprijatelja vidjela u Katoličkoj Crkvi

Objavljujemo povijesne podatke koji govore da se pred kraj i nakon završetka Drugoga svjetskog rata na udaru Komunističke partije i Ozne, uz članove HSS-a, našla Katolička Crkva i njezino svećenstvo. Tu je politiku programski definiralo najviše partijsko vodstvo, a operativno su je provodile niže partijske organizacije i represivna partijska tijela: Ozna i KNOJ.

Tomislav Đonlić

— Na području Splitsko-makarske nadbiskupije partizani su pobili najmanje 18 dijecezanskih svećenika od ukupno 23 poginula svećenika u Drugome svjetskom ratu. Neki su likvidirani na teritorijima drugih biskupija, ovisno gdje su se zatekli. Od ukupno 44 ubijena redovnika iz Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja u Drugome svjetskom ratu njih 39 ubili su partizani. Pod optužbom da su »narodni neprijatelji« i »suradnici okupatora« mnogi su ubijeni na teritoriju Splitsko-makarske nadbiskupije jer su se tu nalazili na službi, najviše u Sinju i cetinskom kraju. Dominikanska hrvatska provincija pretrpjela je gubitak 12 subraće od kojih su 4 strijeljali komunistički partizani. Poznat je slučaj u Trogiru kada je strijeljan dominikanac dr. o. Dominik Barač. Komunistički partizani strijeljali su i 9 fratara iz provincije sv. Jeronima iz Zadra, a na području Splitsko-makarske nadbiskupije ubijen je fra Dionizije Juričev u Butigama kod Dicma prilikom borbe sa Nijemcima.

Veliki strah nakon likvidacija

Nakon likvidacija i ubojstava svećenika koji su se nakon »oslobođenja« organizirano provodili na vrgoračkom, makarskom i sinjskom kraju, ali i na drugim mjestima u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji, zavladao je velik strah. To su u izvješćima zamijetili i agenti Ozne naglašavajući kako sve zlo dolazi od njih.

»Među likvidiranim ima i takovih koji se nikako nisu smjeli likvidirati unutar četiri zida. Njih je trebalo najprije raskrinkati među narodom, izvesti na javno suđenje i onda suditi. Kao primjer navodim slučaj sa 20 popova u Dubrovniku.«

Identična je situacija bila i u dubrovačkom području gdje u izvješću o stanju u Dubrovniku nakon oslobođenja, koje je Ozna sastavila za Komitet KP za Dalmaciju, stoji da »sa popovima nitko dosada nije razgovarao, iako svi tvrde da sve neprijateljstvo u Dubrovniku dolazi od njih«. Takav je stav moguće protumačiti kao potrebu da se opravdaju ranije poduzete likvidacije »narodnih neprijatelja« u Dubrovniku, među kojima i svećenika. Samo je u prvom valu likvidacija u Dubrovačkoj biskupiji likvidirano osam od šesnaest svećenika, koliko su ih likvidirali pripadnici NOVJ-a. Zbog toga je narod prosvjedovao i stvorena je nepovoljna percepcija u javnosti o partizanima, a narod se pred njima povlačio. Drago Despot, član sudskog odsjeka Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, u svom izvješću Centralnom komitetu KPH pisao je o tome da »među likvidiranim ima i takovih koji se nikako nisu smjeli likvidirati unutar četiri zida. Njih je trebalo najprije raskrinkati među narodom, izvesti na javno suđenje i onda suditi. Kao primjer navodim slučaj sa 20 popova u Dubrovniku«.

»Švore krivo gledaju našu djecu«

Nakon likvidacija, kada je pobijeno više tisuća ljudi, zavladao je strah i zadrška prema partizanskom pokretu. Stanovništvo se povuklo a Partija i Oznini agenti upozoravaju kako se »protunarodno« djelovanje klera ne opaža nego se u prvom redu »sastoji u tome što preko ljudi bliskih njima ubacuju razne parole o lošim odnosima nas i Engleza, o tome kako Saveznici nama nude hranu, ali da mi nećemo da primimo i sl.«. Pa je u tom kontekstu, na sastanku Oblasnog komiteta za Dalmaciju 24. prosinca 1944. u Splitu, istaknuto da kod naroda splašnjava povoljno raspoloženje za partizanski pokret. Kao glavni razlog navedeno je da je to »zbog aktivnog djelovanja svećenstva, naročito na Braču i u Sinju.« Tako su direktnom metom označili svećenike u tim kotarevima pa su tu odjeljenja Ozne posebno pratila kretnje i raspoloženje klera i sve njihove aktivnosti pažljivo pratili.

U izvješćima agenti Ozne posebno naglašavaju strah koji je zavladao među svećenstvom. Stoga je bio intenziviran psihološki rat koji je zastrašivanjem želio pojačati taj strah i tako odvojiti svećenstvo od naroda i oslabiti njihov utjecaj na stanovništvo. Konstruirali su tako brojne izmišljotine da bi, u očima naroda, diskreditirali svećenike i redovnike. Tako su npr. lažno optuživali redovnice da u bolnicama skidaju sa zidova parole i da svojim govorom i držanjem rade protiv NOP-a pa su ih »morali« ukloniti iz bolnica. Kada su željeli ukloniti redovnice iz škole, izvještavaju da »švore u domaćinskoj školi krivo gledaju našu djecu koja pjevaju partizanske pjesme. Sa istima vrlo loše postupaju dok šu sa djecom nama nenaklonjenih roditelja vrlo ljubazne i umiljate«.

Zbog straha koji su posijali likvidacijama Partija se u mnogim mjestima nije mogla afirmirati niti išta učiniti među narodom koji se okupljao oko svećenika i Crkve. Tada bi pribjegavali sličnim metodama i konstruirali lažne optužbe da se svećenici »druže sa ženskim osobama sumnjiva morala« ili kako »su suradnici okupatora i izdajica«. Takav je slučaj bio u nekoliko splitsko-makarskih župa, npr. u Slatini na Čiovu. »Ovo selo je vrlo loše raspoloženo NOP-u, narod je u rukama popa i učiteljice. Tamo KP ne postoji. Mjesni NOO ne zna se ni maknuti niti što radi bez popa i učiteljice... Učiteljica voli piti i nemoralna je, sumnja se da ima intimne odnose sa popom... Poduzećemo mjere da se učiteljica otale smijeni i postavi jedna odana NOP-u.«

Skojevke na sastanku Katoličke mladeži

Jedna od najvećih zamjeraka koju su komunisti imali na djelovanje klera bila je što su okupljali mladež koju tobože žele odvojiti od »ostalih dijelova masa«. Zbog toga je Ozna pozornost svojih agenata usmjeravala na okupljanje mladeži po župama, na razne oblike pobožnosti i molitve. U tom kontekstu bili su praćeni i aktivni članovi katoličke mladeži i katoličke akcije, koje su okupljali mlade preko katoličkih udruženja i organizacija »Srca Isusova«, »Kćeri Marijine« ili »Žene trećeg reda«, »Marijina kongregacija«, »Kršćanska majka«. Zbog straha koji je zavladao puk se još tješnje povezao sa svećenstvom i pronalazio zaštitu u Katoličkoj Crkvi, stoga je i odaziv mladeži porastao pa su Ozna i Partija ostali zbunjeni. Kako bi tome doskočili, služili su se raznim smicalicama i konstruirali razne optužbe s ciljem kompromitacije svećenika. Kada bi se te mjere pokazale promašenim i ne bi davale rezultata, među mlade laike Ozna bi ubacivala svoje agente. Tako se u brojnim izvješćima može pronaći, kao npr. za Kaštel Sućurac, »da je don Petar Katunarić održao sastanak sa omladinom Srca Isusova. Na tom sastanku prisustvovalo je 46 omladinki među kojima je bilo 6 skojevki«.

Za Komunističku partiju veliki problem u odnosima s Katoličkom Crkvom predstavljalo je pitanje predavanja vjeronauka u školama. Naime, prema odlukama ZAVNOH-a vjeronauk je bio izborni predmet, a samo u dubrovačkom kotaru odaziv đaka koji su se izjasnili za vjeronauk bio je veći od 90%. Partija je pod svaku cijenu nastojala odmaknuti mladež od Crkve i umanjiti utjecaj svećenstva na narod, pa je vršila pritisak na svećenike, ali i na stanovništvo, optužujući svećenike »za protunarodni rad i suradnju s okupatorima i narodnim neprijateljima«. Stoga i ne čudi da su svećenstvo označili glavnim neprijateljima i da se u izvješću navodi da »za tako velik postotak oko 90% upisanih đaka na vjeronauk ne može se reći da su religiozni, već prosto su pripušteni utjecaju popova i fratara... Radi ovoga sada traže da se vjeronauk đacima predaje, a pošto se ne može dozvoliti, oni napadaju našu demokraciju«.

Partija je, dakle, direktnog svog neprijatelja vidjela u Katoličkoj Crkvi koja je prema njezinim uvjerenjima razbijala jedinstvo naroda i sprečavala odvijanje »partijskog rada«. Zato i ne čudi da je posebno naglašeno neprijateljstvo prema svećenicima. Borba koju su jugoslavenski komunisti vodili protiv Katoličke Crkve u Dalmaciji svodila se na optužbe za »protunarodni rad« i podupiranje »reakcije«, pri čemu su se navodile brojne fraze o »protunarodnom djelovanju klera«, »razbijanju jedinstva naroda« i sl. Može se zaključiti da je primarni cilj Komunističke partije i njezinih represivnih tijela bio obračun s nepoćudnim ljudima i idejama, a katoličke svećenike svrstavali su, pak, u svoje glavne neprijatelje.

ZAVRŠETAK

KATOLIČKI OBLIKOVATELJI KULTURE

Književni zamasi i dosezi Radoslava Glavaša

Vladimir Lončarević

U Vjesniku, na prvom javno obznanjenom popisu vješanih i strijeljanih među inim žrtvama nalazio se i Andrija Radoslav Glavaš« - tako o još jednoj žrtvi poratnog terora u knjizi »Društvo žrtvovanih pjesnika« započinje svoj prikaz pokojni svestrani istraživač hrvatske književne povijesti Branimir Donat, koji je godine 1995. izdao knjigu izabranih Glavaševih radova »Hrvatska književnost i duhovnost«. Bilo je to svojevrsno »uskrsnuće« Glavaševo jer je i on, kao i drugi nakon rata proskribirani književnici, bio izgnan iz hrvatske kulturne memorije. Jedina korektna bilješka o njemu u tadašnjoj državi (kojeg li paradoksa!) mogla se naći u 2. svesku »Leksikona pisaca Jugoslavije« Matice srpske, da bi tek nakon 1990. i u Hrvatskoj bilo moguće obnoviti sjećanje na nj, pa je danas i on našao svoje mjesto u »Hrvatskoj književnoj enciklopediji«.

Andrija Glavaš ml. (stariji je istoimenjak živio 1867-1913) rođen je 29. listopada 1909. u Drinovcima, gdje je pohađao pučku školu, a zatim Franjevačku gimnaziju na Širokom Brijegu. U franjevački red stupio je 1927, uzevši redovničko ime Radoslav. Studij filozofije i teologije započeo je 1930. na Franjevačkoj teologiji u Mostaru, nastavivši 1932-1934. specijalizaciju u francuskom Lilleu. Za svećenika je zaređen 1933. u Fontenayu. Djeluje kao kapelan na Širokom Brijegu 1934–1935. te do 1938. nastavlja studij na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je doktorirao disertacijom »Jakša Čedomil - osnivač moderne hrvatske kritike«, tiskane 1942, kojom je dokazao da su Hrvati među prvima razvili književnu kritiku kao posebnu književnu vrstu. Od 1938. do 1942. predavao je hrvatski jezik i književnost na Franjevačkoj gimnaziji na Širokom Brijegu. Godine 1942, unatoč nesklonosti redovničkih poglavara, prihvatio je mjesto načelnika u Ministarstvu prosvjete i bogoštovlja NDH. Iako je znao što se dogodilo njegovoj redovničkoj braći na Širokom Brijegu, o čemu je, znakovito, pisao u svom posljednjem članku, čini se, piše Donat, kao da toj sudbini i nije želio izbjeći: dočekao je partizane u Zagrebu. Na provizornom suđenju osuđen je na smrt i smaknut u okolici Zagreba 27. svibnja 1945.

Širokih književnih znanja i obzora, obogatio je za neduga života našu književnu kulturu s više od stotinu kritika, raznih članaka i studija o hrvatskim i stranim književnim doprinosima, posebice pridonijevši osvjetljivanju života i djela utemeljitelja moderne hrvatske književne kritike svećenika Jakše Čedomila.

»Fluidnim, jasnim i laganim stilom, odmjerenim riječima i zaključcima napisao je relativno velik broj zapaženih kritika i ocjena, kao i vrijednih studija«, sažeo je njegov književni rad fra Andrija Nikić. A taj rad obuhvaća oko sto pedeset raznih članaka. Javio se poezijom 1929. u širokobriješkom sjemenišnom listu »Ruža«, da bi poslije većinom surađivao raznim člancima, prije svega brojnim kritikama i esejima u »Luči«, »Selu i gradu«, »Hrvatskoj prosvjeti«, »Životu«, »Hrvatskoj smotri«, franjevačkom zborniku »Stopama otaca«, »Katoličkom tjedniku«, »Spremnosti«, »Hrvatskom narodu«, »Hrvatskoj reviji« i dr. Potpisivao se često A. R. Buerov ili inačicama inicijala. U lepezi njegovih književnih interesa istaknuto mjesto zauzima ruska književnost, osobito Tolstoj, Dostojevski i Turgenjev, a odlično je poznavao francusku i talijansku književnost te dakako hrvatsku.

Bio je vrstan polemičar, pa je tako 1944. u »Spremnosti« u vezi s pogledima na Jakšu Čedomila, polemizirao s Albertom Halerom, koji će, kao »građanski intelektualac«, također zaglaviti 1945. Bavio se i socijalnim i političkim vidicima književnosti, primjerice u člancima »Socijalna ili klasna književnost«, »Lenjin i književnost«, »Marks i književnost«. Razumije se, znatan dio svojih članaka posvetio je povijesnim temama hrvatske književnosti: »Hrvatstvo starije hrvatske književnosti«, »Književni rad franjevaca u Hercegovini«, »Narodna pjesma u Hercegovini«, »Franjevački prilog starijoj hrvatskoj književnosti« i dr., a posebno je pisao i o iznimno opsežnom i važnom pravaškom udjelu u hrvatskoj književnosti te objavio kritike o Budaku, Čolakoviću, Čoviću, Iliću, Kokiću, Kosu, Krkleu, Krleži, Nametku, Nehajevu, Vinku i Mihovilu Nikoliću, Remeti, Smerdelu, Softi, Trontlu i dr.

Pripadajući krugu suradnika Marakovićeve »Hrvatske prosvjete«, pratio je rad katoličkih pisaca, o čemu je 1940. pisao u članku »Današnja katolička književnost«. No Glavaš nije, u strogom smislu riječi, bio zagovaratelj katoličke književnosti kao posebne književne formacije već je njezin razvoj gledao u funkciji duhovnog utemeljenja cjelokupne hrvatske književnosti. Pišući u vrijeme »modernog objektivizma«, književnog razdoblja između ekspresionizma i poslijeratnog neomodernizma, otklanjao je književni individualizam i eksperiment, zastupajući stajalište da se »bit modernog realizma sastoji u poniranju umjetnika u svoju zemlju, narodne predaje i narodna vjerovanja. (...) Moderni realisti gledaju svoj narod kroz njegove slabosti i prednosti. (...) U sadržajnom pogledu moderni realizam znači vraćanje k sebi, povratak svom kraju i ognjištu«.

Nedvojbeno, uz Jakšu Čedomila, Jovana Hranilovića, Antu Petravića, Kerubina Šegvića i Nedjeljka Subotića, Glavaš je istaknuto ime među svećenicima koji su kao književni kritičari zadužili hrvatsku književnu kulturu. Taj doprinos još čeka znanstveno vrednovanje. ■